

В. П. ПЛАВИЧ . ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Здійснений аналіз процесу модернізації механізму державної влади, обґрунтована необхідність розробки нових стратегій економічного і соціального розвитку, чіткого розуміння існуючих в даній сфері проблем та шляхів їх практичного вирішення.

Ключові слова: державна влада, економічний і соціальний розвиток.

Осуществлен анализ процесса модернизации механизма государственной власти, обоснована необходимость разработки новых стратегий экономического и социального развития, четкого понимания существующих в данной сфере проблем и путей их практического решения.

Ключевые слова: государственная власть, экономическое и социальное развитие.

Accomplishes the analyses of the process of modernization of the mechanism of the state power. The necessity of designing of new strategies of economical and social development, the clear understanding of the problems that exist in the particular sphere and the ways of their practical solution are good in law.

Key words: state power, economical and social development.

Вітчизняна юридична наука постала перед необхідністю дослідження й розв'язання ряду фундаментальних проблем, зокрема перед потребою формування теоретичних і методологічних засад реформування механізму державної влади в Україні, розроблення концептуальних підходів та механізмів реалізації політико-правової реформи, теоретико-методичних основ здійснення конституційного процесу і забезпечення поступального розвитку національної правової системи, а також проблем організації та функціонування державної влади в умовах європейської інтеграції України¹. Труднощі концептуалізації влади та відсутність однастайності в її розумінні взагалі породили сумніви щодо необхідності такого поняття, в його науковій корисності та придатності для проведення досліджень соціальної практики. Деякі автори вважають поняття влади настільки невизначним, що від нього варто відмовитись або, принаймні, всіляко уникати. У зв'язку з цим відомий західний дослідник Дж. Марч назвав «владу» поняттям, яке «розчаровує», а на думку Дж. Скотта – редактора трьохтомного видання з кратології (сучасної науки про владу), яке репрезентує стан розробленості проблеми, влада, є одним з найбільш оспорюваних понять у соціологічному лексиконі².

Відсутність єдиних теоретико-методологічних засад реформування державної влади в Україні негативно впливає на розвиток політико-юридичного процесу, стримує необхідні суспільству реформи, узвичаює негативну практику перетворень у публічно-правовій сфері хибним методом спроб і помилок, що дезорганізує систему державної влади та місцевого самоврядування, призводячи до небезпечного зниження рівня законності, виникнення нових конфліктів в середині влади, посилення правового нігілізму і, з рештою, втрага довіри громадян до політичних і владних інститутів, зневіри у їх спроможність розв'язувати загальні проблеми.

Сучасний період, коли громадянське суспільство не склалося, а його інститути не набули належного розвитку, роль держави особливо важлива для формування такого суспільства. Саме держава покликана сприяти розвиткові ініціативи і самодіяльності громадян, залученню суспільства до процесів перетворень. На цій

© ПЛАВИЧ Володимир Петрович – доктор філософських наук, канд. юрид. наук, професор, академік, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри загально-правових дисциплін та міжнародного права ОНУ ім. І.І. Мечникова

основі має досягатися злагода у суспільстві і державі.

Нагальною є й проблема «спасіння» українського парламентаризму. Потрібна кореляція в системі парламентських виборів, обмеження депутатської недоторканості, скасування частини пільг для депутатів, збільшення частки професійних юристів у складі депутатського корпусу тощо. Ця частка коливається на рівні 10 відсотків, тоді як у зарубіжних парламентах вона становить 35–40 і більше відсотків. Актуальною є також проблема оновлення не тільки Конституції України, а й всього конституційного законодавства. Діючий Основний Закон, зберігаючи свою правову інерційність, поступово перестає виправдовувати високі суспільні запити і сподівання щодо стимулювання процесів національного державотворення та правотворення. Функції Президента України у формуванні Кабінету Міністрів України повинні бути посилені шляхом запровадження інституту консигнатури. Найбільш важливим є питання про ефективність процесів організації державної влади, що фактично і означає сильно, тобто ефективну державу. Така ефективність залежить від глибоко усвідомленої та науково обгрунтованої необхідності не формальної, а творчої дисципліни всіх ланок організації державної влади. Це відбувається завдяки усвідомленню об'єктивних процесів дезорганізації, які повинні бути стримані не тільки окремими ланками системи державного управління, а сутністю як управлінської діяльності, так і функціонування керованих об'єктів.

Процеси реформування державної влади вимагають особливої уваги, оскільки будь-яке реформування означає зміщення балансів (постійно чи тимчасово) у бік організації, або у бік дезорганізації.

Теоретичні положення в цій галузі зводяться до того, що існує певна парадигма реформування державної влади з точки зору її організації, яка полягає в наступному: будь-яке реформування неодмінно викликає нові дезорганізаційні процеси чи активізує дезорганізаційні процеси, які існували до моменту реформування; в майбутньому реформуванні повинно встановити необхідний баланс і надалі забезпечити контрольованість дезорганізаційних процесів і більш високий рівень організації, який існував до процесу реформування.

Проблема таким чином полягає в тому наскільки довго в ході реформування державної влади відбувається досягнення балансів між організаційними та дезорганізаційними процесами. Якщо процеси дезорганізаційні, викликані реформуванням системи державного управління, відбуваються недовго, то наслідком реформування неодмінно буде новий рівень організації і значна ефективність такого процесу. Проте, фактор часу може діяти і в зворотному напрямку. Якщо цілі та завдання реформування вибрані невірні, форми й методи не відповідають завданням та функціям державних органів, то швидкі процеси реформування можуть наблизити загальну дезорганізацію системи, її руйнацію, тобто суттєву, якісну зміну зв'язків між елементами системи. Разом з тим, такий варіант розвитку організації ще не є найгіршим, оскільки він породжує «кризу» в системі організації державної влади, яка, разом з тим відкриває нові можливості для зміни векторів реформування, а отже, до досить швидких позитивних тенденцій щодо організації державної влади³.

На мій погляд, не зрозумівши базисної суперечності суспільства, не можна визначати загальний напрям його розвитку і перспективи зміни суспільства, а отже правильно обрати стратегію реформ, у тому числі реформування державних інститутів. Якщо сказати коротко, зміст базисної суперечності українського суспільства полягає у відчуженні праці від власності, в якому трудящі залишаються ще більше позбавленими власності, ніж трудящі у період соціалістичного

будівництва в нашій країні. Етатизація суспільства призвела до парадоксальної ситуації: чим більше функцій і повноважень опинилося в руках держави, чим «символічною» вона стала як правовий інститут, тим слабшою виявляється як інструмент державного управління, інститут відповідальності та механізм захисту прав людини⁴.

Суспільство потрапило у ситуацію невизначеності, нечіткості перспектив подальшого розвитку в усіх сферах суспільного життя, включаючи невизначеність свого місця в системі цінностей нового устрою⁵. Надзвичайно актуальною сьогодні є необхідність становлення загальносуспільної ціннісної парадигми в контексті перехідного періоду, що об'єднає людство та перетворює його на нову глобальну цілісність, якій важлива єдність комунікаційних та інформаційних чинників. Основою такої парадигми має бути творення суспільства нового типу, під яким розуміється глобальна спільність громадян, котрі утворюватимуть поліцентроване, комбіноване суспільство схоже на єдиний організм. При цьому, розуміючи загальнолюдські цінності, як духовні загальнозначущі, збагачені ідеєю творчої, «Homo intellegent» особистості, а «ядром» загальносуспільної ціннісної парадигми має стати антропологічна основа. Сутністю нової ціннісної парадигми має стати рівноцінність, рівнозначність колективного та індивідуального, як умов розвитку суспільства та особистості; суспільне та особисте мають стати рівноправними ціннісними структурами, взаємопов'язаними, взаємозумовленими та заснованими на взаємовідповідальності «Новий» гуманізм як конкретно-особистісний початок є центром сучасної ціннісної парадигми, в якому свобода мислиться як встановлення рівноправно-партнерських відносин з тим, що знаходиться поза людиною, з природними процесами, іншими людьми, з цінностями, культурою, з соціальними процесами. Автор виходить з того, що особистість за власною генозою є космобіопсихосоціокультурним утворенням, а за своїм походженням обумовлена суб'єктом.

Ціннісна парадигма – це система аксіологічних установок, а саме цінностей і ціннісних орієнтацій, властивих для певного соціуму (соціальної групи, класу, нації, народу) в конкретний період його функціонування чи життєдіяльності, яка є однією з детермінант суспільного устрою, характеру суспільних відносин, методології різних сфер наукового пізнання, зрештою, мети якої прагне досягнути у своєму розвитку соціуму (соціальна група, клас, нація, народ). Така парадигма включає в себе множину елементів або чинників, що перебувають між собою у закономірних діалектичних взаємозв'язках і являють певну цілісну єдність, яка має власну структуру та зміст. Будучи динамічними, значимість компонентів ціннісної парадигми постійно змінюється по відношенню один до одного. Одночасні, різкі зміни переважної більшості її компонентів в результаті їх невідповідності реальності, викликають переоцінку, революцію цінностей як окремих індивідів, соціальних груп, класів, так і всього суспільства.

Спостерігаємо тенденцію до відчуження особи від суспільного співжиття і втрати довіри, без чого досягти взаєморозуміння індивідуальної та соціальної сфер життя неможливо, крім того, за даними того самого моніторингу 51,5% людей вважають, що найбезпечніше для них не довіряти нікому. Зрозуміло, що взаємоузгодження інтересів реалізується тільки завдяки довірі. За Л. фон Мізе-сом, державний устрій має бути таким, щоб рамки законів залишали індивідові певну свободу⁶.

Майже 90% підприємців постійно працюють у корупційному полі. Отже, у громадянина залишається вибір – або загинути, або зруйнувати такий державний механізм, який майже не залишає йому свободи руху. Але свобода особи має обме-

жуватися тоді, коли вона порушує інтереси суспільства, але й інтереси суспільства мають обмежуватися непорушними правами особи демократичного розвитку.

Хаотична розробка в Україні кодифікованих актів, зумовлює знецінення кодексу як інтегрального закону, в системі законодавства. З моєї точки зору, законодавець у своїй діяльності повинен виходити з наявного стану та умов функціонування певних суспільних інститутів як необхідної передумови своєї діяльності. Пріоритетним завданням для України є реалізація законодавства та його систематизація⁷. В Україні рівень соціального оптимізму (надії на краще життя) за період із жовтня 2004р. по травень 2005р. був найменшим серед країн СНД і не перевищував 25%, а з травня 2007р. впав нижче від 20% (наприклад у листопаді 2008р. він перебував на рівні 5%, а з травня 2009р. – на рівні 16% населення). На думку О. Злобіної, у нашому суспільстві людей екстернальної орієнтації значно більше, ніж тих, хто зорієнтований на власні зусилля⁸.

Усі попередні розмови про високу соціалістичну, політичну і правову культуру виявилися міфом. В умовах тоталітаризму не може бути сформована висока політична і правова культура. Посттоталітарні режими не тільки не підняли рівень політичної і правової культури, а й додали до неї аморальність. «Не має значення, яким шляхом ти став багатим, тепер ти поважний громадянин». У такій ситуації Конституція, закон не існують для «певних українців»⁹. Тому недоречним, на мій погляд, є дії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України щодо виведення політології, логіки, частини правових дисциплін з переліку нормативних дисциплін у ВНЗ.

Радикальним фактором, що визначає усі сфери суспільного життя, є соціальна культура громадян. Вивести Україну на шлях соціального прогресу можна лише за допомогою «культурифікації» громадян України, тобто прищеплення їм соціальної (політичної, економічної, правової, моральної) культури. Досвід тієї же Фінляндії чи Японії свідчить про доцільність соціальної «культурифікації» громадян в Україні»¹⁰.

У класичній філософській думці сформулювались дві моделі соціальних інститутів: ціннісно-нормативна та конструктивно-процедурна. У цих, на перший погляд різних інституційних моделях, можна знайти спільні риси, а саме:

– наявність бінарних опозицій, одна з яких є активною і має беззаперечну перевагу, самодостатність, легітимність, «суб`єктивність», а інша характеризується пасивністю, несамостійністю, «об`єктивністю» (наприклад: керуючий – підвладний), «сила – підкорення», «наказ – послух тощо»);

– «центризм» обох моделей, чи то «суб`єктоцентризм», чи то «колективоцентризм».

Ці моделі достатньо надійно підтримували інституційну практику в традиційному та індустріальному суспільствах.

Однією із спроб побудувати таку теоретичну конструкцію інститутів, яка відповідала б вимогам сучасного стану суспільства, є інтерсуб`єктивна модель. Інтерсуб`єктивна парадигма виходить з принципу не бінарних, а симетричних позицій, у яких обидві категорії вважаються рівноправними і рівноцінними. У рамках інтерсуб`єктивної парадигми можна виділити дві основні дослідницькі позиції, які можна означити як етико-онтологічна і морально-рефлексивна. Етико-онтологічний погляд на сферу «інтер» акцентує, перш за все, увагу на важливості буттєвистих її засад, розуміючи цю сферу як світ безпосереднього до рефлексивного існування людини. Морально-рефлексивна позиція представляє раціональний погляд на сферу «інтер» та на людські відносини. Сфера «інтер» тут розуміється не стільки як наявне, фактичне, матеріальне, але більш як спе-

цифічний ідеальний обрій, як активне облаштування суб'єктами суспільного цілого у вигляді раціонально регульованих інтерперсональних стосунків.

Обидві ці позиції є однобічними і, на наш погляд, мають доповнювати одна одну за принципом компліментарності. Взаємні «особистість – особистість» мають на увазі основоположну рівноцінність та рівноправність кожного, так і спроможність уважно прислухатися до іншого. Процес особистісної самоідентифікації в такій теоретичній моделі є постійним порівнянням себе з іншим та само вирізненням себе. У цьому процесі важливим є і прагнення зберегти своє індивідуальне буття, і авто рефлексивний компонент, завдяки якому особистість самоусвідомлює себе, і ціннісно-моральні основи суспільних відносин.

Інтерсуб'єктивна парадигма надає можливості аналізувати інституційну сферу як певний простір інституційних комплексів, у яких поєднується вся різноманітність інституційних елементів суспільства. Інститут держави характеризується формальним закріпленням установлень, відносин, зв'язків між громадянами. Інституційні процеси в громадянському суспільстві мають свої особливості. Вони виникають у вигляді певних фрагментів у полі соціальної практики внаслідок творчої, спонтанної, живої комунікації і взаємодії громадян з метою облаштування суспільного життя, що не зводиться до задоволення вузьких життєвих потреб. Ці процеси живляться ініціативами знизу, мають рухомий характер і не можуть бути закріпленими за раз і на завжди за визначеними особами. Громадянське суспільство виробляє механізм впливу на державні інститути. Але ці механізми для своєї дієвості мають бути визнаними державою. Баз таких механізмів суспільство і держава стають відокремленими одне від одного явищами. Це несе в собі загрозу як поглинання суспільства державою, так і «розмивання» держави, її знецінення в очах суспільства і окремих громадян.

На мою думку, для українського суспільства є важливим артикуляція та осягнення інституційної проблематики. Сучасний інституційний комплекс України знаходиться у стані формування, і у зв'язку з цим є нелегальним переосмислення інституційних засад суспільства з акцентуацією взаємозв'язку та взаємовпливу розвою інституцій українського суспільства з процесом самоідентифікації особистості. Особливо важливим є розуміння того, що інституційна практика пов'язується не стільки з особистісним активізмом, скільки з моральними цінностями суспільства та комунікативними можливостями учасників інституційного простору¹¹.

1. *Проблеми організації державної влади в Україні в контексті політико-правової реформи: Матеріали методологічного семінару.* – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – С. 66. 2. *Батанов О.В.* Публічна влада як інститут конституційного права: концептуальні проблеми теорії // *Правова держава.* – Вип. 19. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – С. 144. 3. *Кубоко С.Б.* Методологічні основи вдосконалення державної влади в сучасній Україні // *Проблеми організації державної влади в Україні в контексті політико-правової реформи: Матеріали методологічного семінару.* – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – С. 34. 4. *Кресіна І.О.* Громадянське суспільство в Україні: стан і перспективи розвитку // *Державно-правові та суспільно-політичні перетворення в Україні: проблеми і перспективи.* – К.: Юридична думка, 2010. – С. 84. 5. *Нарядько Г.Я.* Особистість в ціннісній парадигмі соціуму перехідного періоду: Автореф. дис. ... канд. філос. наук. – Одеса, 2010. – С. 14-15. 6. *Гесць В.М.* Лібертарно-демократичні засади модернізації України // *Державно-правові та суспільно-політичні перетворення в Україні: проблеми і перспективи.* – К.: Юридична думка, 2010. – С. 19. 7. *Шемиченко Ю.С.* Проблеми модернізації державної влади в Україні // *Державно-правові та*

суспільно-політичні перетворення в Україні: проблеми і перспективи. – К.: Юридична думка, 2010. – С. 27. **8.** Злобіна О. Соціально-психологічні складові адаптивного потенціалу населення // Українське суспільство 1992-2008р.: Соціологічний моніторинг. – К., 2008. – С. 195. **9.** Михальченко М.І. Український модернізаційний проект: виклики і відповіді сучасності // Державно-правові та суспільно-політичні перетворення в Україні: проблеми і перспективи. – К.: Юридична думка, 2010. – С. 38. **10.** Костенко О.М. Цит. праця. – С. 68-69. **11.** Крижанівська Т.О. Самоідентифікація особистості в інституційному просторі суспільства: Автореф. дис... канд. філос. наук. – Одеса, 2010. – С. 15.